

Engagemang och entreprenörskap

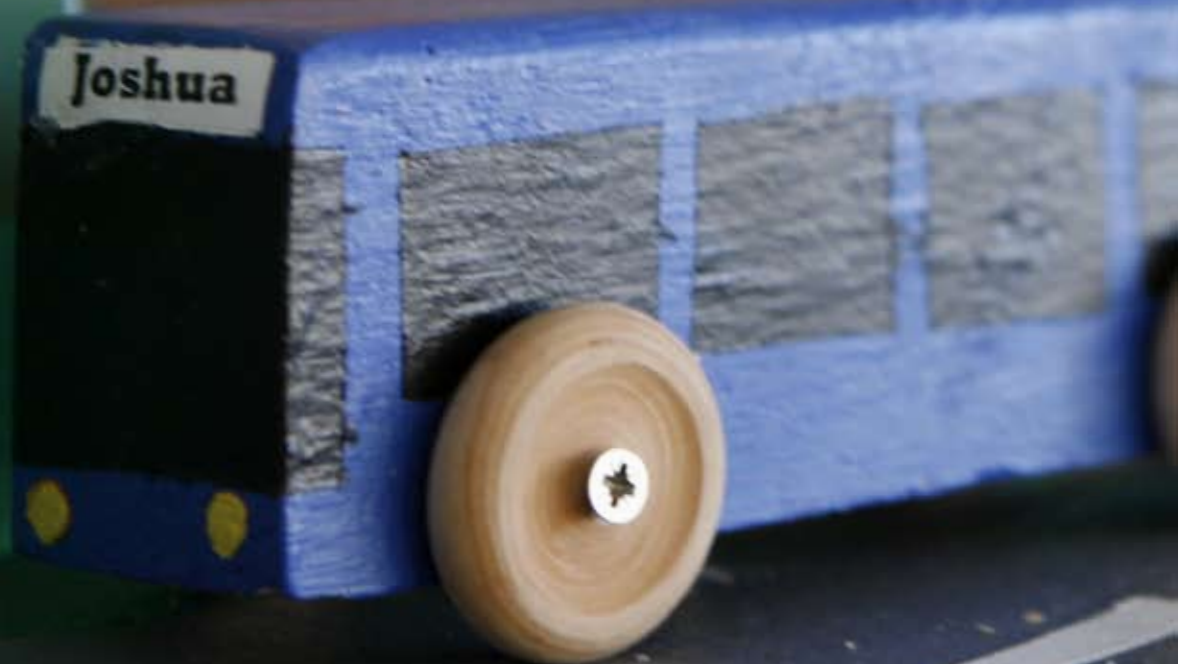
– 12 exempel på friskolornas mångfald

Vad är en friskola?

Är det något som kännetecknar friskolevärlden så är det mångfalden. En tredjedel av de fristående grundskolorna har färre än 50 elever, men det finns också de som har flera hundra elever. Två tredjedelar av friskolorna drivs som aktieföretag, men stiftelser, ekonomiska föreningar och ideella föreningar utgör cirka 11 procent vardera. En tredjedel av de fristående grundskolorna ligger i Stockholms län, men de finns representerade i 180 av landets 290 kommuner.

Friskolorna delas av Statens skolinspektion in i tre olika inriktningar – allmän, konfessionell och waldorf – där de allmänna skolorna är i särklass vanligast. Bland dessa finns skolor som har olika inriktningar vad gäller pedagogik, språk

eller ämnesprofil. Dessutom finns det ett antal skolor för barn med särskilda behov. Sedan hösten 2007 räknas även internationella skolor och riksinternat-skolor till friskolorna.

Skillnaderna är många, men det de fristående skolorna har gemensamt är att de elever som går där, eller deras föräldrar, har gjort ett aktivt val och som vi ska se i den här skriften finns hos dem som driver skolan ofta ett stort engagemang för att skapa en bra utbildning – vare sig det handlar om förskola eller gymnasieprogram.

Innehåll

Det började med Pysslingen	
- Smörblomman, Saltsjö-Boo	9
Hantverk i kök och klassrum	
- Backeboskolan, Saltsjö-Boo	11
Lika skolor – individuell undervisning	
- Kunskapsskolan, Kista.....	13
På jakt efter ett badhus	
- Al-Azharskolan, Vällingby	15
Från Mulle till miljö	
- I Ur och Skur Utsikten, Lidingö	17
Språka på finska	
- Sverigefinska skolan, Göteborg.....	19
Individuell utveckling från 1-16 år	
- Vittra vid Gerdskan, Alingsås	21
Vid Klarälvens strand	
- Transtrands friskola, Torsby.....	23
Att hitta elevernas styrkor	
- Svedensskolan, Solna.....	25
Här är utbildningen ett säkert kort	
- Säkerhetsgymnasiet, Kista	27
Med företagsamheten i väggarna	
- Växjö Fria gymnasium, Växjö	29
Från tryckpress till TV och turism	
- Grafiskt utbildningscenter, Uppsala	31

Fakta om friskolor

Finansiering och kostnader

Med början läsåret 1992/93 infördes den så kallade skolpengen. Den innebär att elever har rätt att välja en fristående skola istället för en kommunal och ändå få utbildningen betald från den kommun som han/hon bor i. Även tidigare fanns det icke-kommunala skolor, men friskole-reformen öppnade dörren för den utveckling som har skett sedan dess. I dag finns det 3386 fristående för-, grund- och gymnasieskolor i Sverige, varav de flesta är förskolor.

En skola räknas som fristående om den har en annan huvudman än kommun, stat eller lands-ting. Fristående skolor är riksrekryterande och får kommunala bidrag från elevernas hemkom-muner. De får inte finansiera verksamheten ge-nom att ta ut elevavgifter, anmälnings-, kö- eller registreringsavgifter.

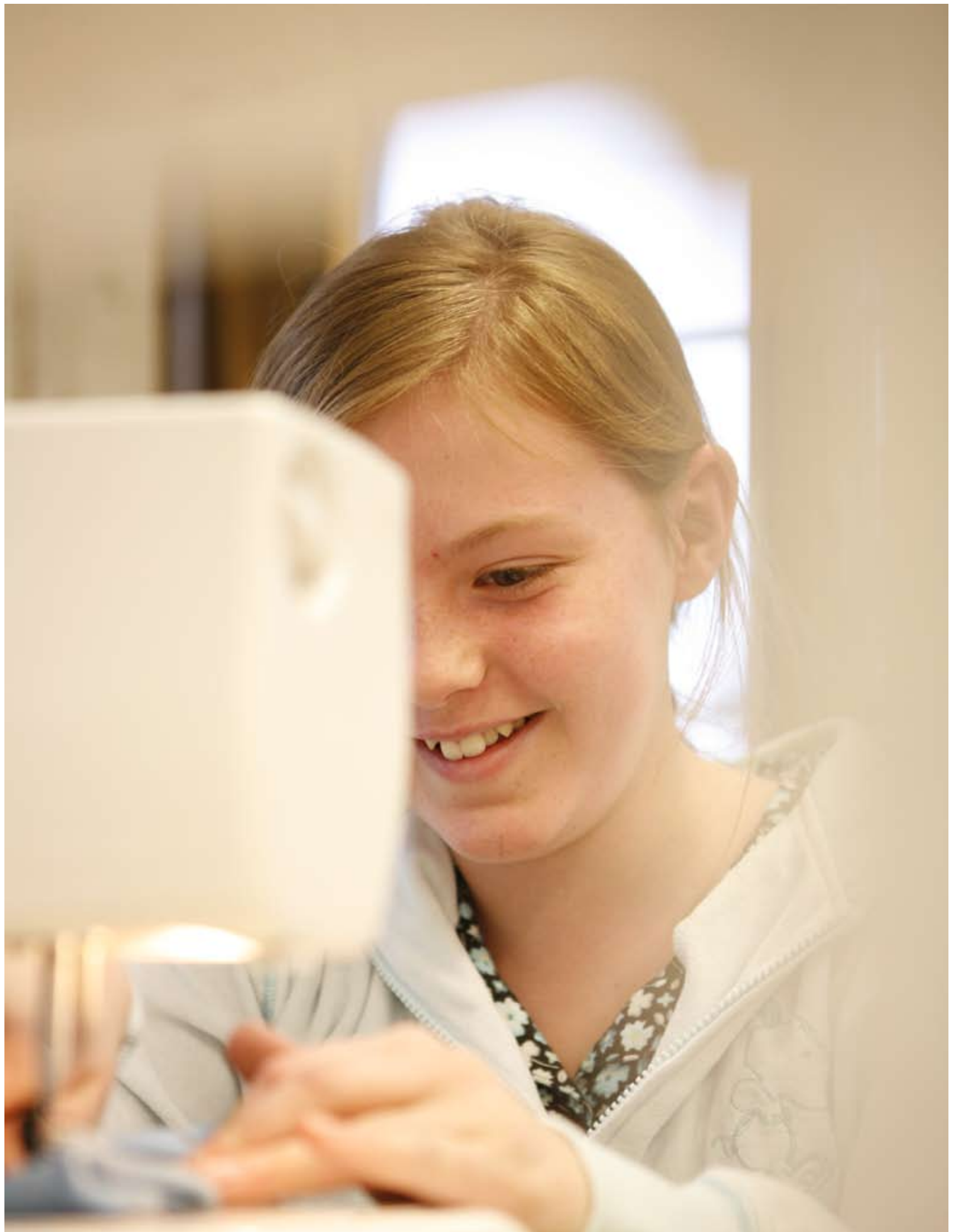
En majoritet av de fristående skolorna drivs som aktiebolag och är därigenom vinstdrivande. Ett av de viktigare skälen till att det går bra för många friskolor är att de har en platt organisa-tion med korta beslutsvägar och mindre byrå-kra-ti. Att en skola går med vinst behöver dock inte innebära att denna delas ut till aktieägarna. Enligt en undersökning som Sveriges television gjorde hösten 2008 utgjorde de vinstdrivande friskolornas överskott 5 procent av deras totala omsättning år 2007. Mindre än en femtedel av denna vinst delades ut till aktieägarna som ersättning för insatt kapital och nedlagt arbete. Resterande fyra femtedelar användes till åter-investeringar i verksamheten. Överskottet bidrar därigenom till ökad kvalitet, vidareutveckling och en stabil ekonomisk grund för skolorna. När Skolinspektionen avgör om en friskola ska få till-stånd att starta eller inte är en viktig del i bedöm-ningen att försäkra sig om att huvudmannen har

ekonomiska förutsättningar att driva skolan på ett stabilt och varaktigt sätt. En skola som inte går med vinst kan tvingas att lägga ned vilket leder till att eleverna måste byta skola. Det om-vända gäller också. Ekonomisk framgång hos en friskola hänger samman med skolans attraktions-kraft. God kvalitet är en förutsättning för att en skola ska kunna locka till sig elever och gå med vinst. Bäst lyckas de skolor som saknar tomma platser och kan utnyttja lokaler och övriga re-surser så optimalt och effektivt som möjligt.

Resultat

Framväxten av fristående skolor har inte bara betydelse för dem som väljer att gå i en sådan. Enligt en rapport från Institutet för Framtids-studier gynnar friskolor kvaliteten i hela skol-väsendet. Rapporten tillbakavisar också påstå-endet att friskolor skulle utarma den kommunala skolan, tvärtom talar mycket för att friskolor ger positiva kvalitetseffekter även på den kommu-nala skolan. Genom den bredd och mångfald som finns bland friskolorna ökar också möjlig-heterna att pröva nya metoder som utvecklar skolan och en konkurrens mellan olika skolor sporrar till förbättring.

Elever som går i fristående grundskolor har högre betyg och en större andel av dem är behöriga till gymnasieskolan än elever i kom-munala grundskolor. Värt att notera är att detta gäller i synnerhet för pojkar och elever med utländsk bakgrund som i vanliga fall har sämre genomsnittliga resultat än andra elever. Skolverket har undersökt huruvida de högre betygen kan bero på en betygsinflation och funnit att inget tyder på att fristående skolor generellt sett sätter högre betyg i förhållande till exempelvis nationella prov än andra skolor.

Varför väljer läraren friskola?

Många av de lärare som intervjuas i den här skriften lyfter fram kortare beslutsvägar som en stor fördel med att arbeta i en friskola. Friskolor är ofta små skolor och de administrativa nivåerna färre. Det gör det lättare att påverka undervisningens innehåll och ger pedagogerna större möjligheter att utnyttja sin kompetens. En del skolor ägs och drivs också av personalen som till exempel en ekonomisk förening.

De fristående skolorna på grund- och gymnasienivå sysselsätter 14 500 lärare. Lärarkåren i fristående skolor är mindre homogen än i kommunala skolor eftersom friskolorna har en större andel manliga lärare och en större andel lärare födda utomlands, eller annorlunda uttryckt en lärarkår som är mer representativ för befolkningen i övrigt.

Varför väljer föräldern friskola?

Alla föräldrar som väljer en friskola har gjort ett aktivt val. Det avspeglar sig i en undersökning om varför föräldrar väljer en viss skola. De som väljer en kommunal skola har oftast gjort det för att den ligger närmast hemmet. Medan det främsta skälet till att föräldrar väljer en fristående skola är att den har en speciell pedagogik.

Det aktiva valet har också betydelse för hur nöjda föräldrarna är med sina barns skola. Enligt en studie som Svenskt Näringsliv låtit göra är nio av tio föräldrar med barn i friskola nöjda med barnets skola, jämfört med sex av tio föräldrar i kommunal skola. Samma siffror gäller hur nöjda föräldrarna är med den kunskap barnen får i skolan. Föräldrarna upplever att barnens lärare är mer engagerade och en betydligt större andel av föräldrar till barn i friskolor jämfört med föräldrar till barn i kommunala skolor ger positiva omdömen när det gäller skolans förmåga att ta hand om såväl särskilt duktiga elever som elever i behov av särskilt stöd.

Varför väljer eleven friskola?

Alla barn är olika och har olika sätt att lära sig. För de 226 000 barn och ungdomar som går i friskolor innebär det en möjlighet att välja en inriktning eller en pedagogisk modell som passar just dem – allt ifrån förskola till gymnasium. På förskolenivå är det 17 procent av barnen som går i en fristående skola. I grundskolan omfattar friskolorna 9 procent av eleverna. Enligt en undersökning ger elever i friskolor sina lärare högre betyg än i kommunala skolor. Samma sak när det gäller arbetsmiljön i skolan.

Inför gymnasiestarten blir det naturligt att göra ett medvetet val av skola och program. 17 procent av gymnasieeleverna går i fristående skolor. I synnerhet de specialutformade programmen blir allt mer populära.

Regler

Sedan den 1 oktober 2008 är det Statens skolinspektion som fattar beslut om en ansökan att starta en fristående skola. Tidigare sköttes denna uppgift av Skolverket. Den kommun skolan är tänkt att ligga i har rätt att yttra sig, men har ingen vetorätt. När en skola har fått klartecken från Skolinspektionen att starta är kommunen skyldig att ge friskolan bidrag per elev som motsvarar kostnaderna i den kommunala skolan. Hur den beräkningen sker varierar dock mellan kommunerna. Eftersom också skolkostnaden per elev varierar mellan olika kommuner innebär det att en friskola som har elever från olika kommuner kan få olika bidrag för de elever som går i skolan.

Nystartade friskolor inspekteras av Skolinspektionen. Därefter sker det i samband med att kommunala skolor på den ort de ligger inspekteras och på ett likartat sätt som de kommunala skolorna.

Om en fristående grundskola har fler sökande elever än det finns platser får skolan anta elever utifrån tre kriterier: anmälningstid, närhetsprincip och siskonförtur. En skola kan alltså inte välja ut elever utifrån till exempel betyg. För fristående gymnasieskolor gäller samma regler som för kommunala gymnasieskolor, det vill säga antagning utifrån betyg från årskurs 9.

Det började med Pysslingen

1984 fattas beslutet att två privata förskolor ska öppnas i Nacka – Järven och Smörblomman. Det skulle dröja till 1992 innan friskole-reformen sjösattes. När Pysslingen startade var tonläget ett annat, minns Eva Husbom som började arbeta på Smörblomman 1985 och i dag är vice VD för Pysslingen Förskolor och Skolor AB.

– I dag är den politiska debatten mer nyanserad än när vi startade på 80-talet. Då var man antingen väldigt mycket för eller väldigt emot. Nu har ju friskolor kommit för att stanna.

Men vinstdrivande företag inom skola och barnomsorg är fortfarande en het politisk fråga. Även om överskottet investeras i renoverade byggnader och nya böcker och trots att vinsten är nödvändig för att företaget ska kunna upprätthålla god kvalitet och undvika att skolor tvingas läggas ner. Debatten är dessutom ologisk, menar Eva Husbom.

– Om du levererar skolböcker eller bänkar, då kan du vara en god entreprenör med fina vinster. Eller om du utför lokalvård med god kvalitet. Men om du som pedagog sköter kärnverksamheten och ser till så att ungarna blir friska, glada, kunniga vuxna – då heter det att det är fult att tjäna pengar på barn.

Idag finns det 82 Pysslingskolor och -förskolor. Ingen är den andra lik. Varje skola präglas av pedagogerna som arbetar där, det område den ligger i och de barn som går där. Pysslingen driver också skolor som anpassats för barn med hörselskador, med cp-skada eller med astma/allergi. Allt talar dessutom för att pysslingarna kommer att bli ännu fler.

– Ja, efterfrågan är enorm, säger Eva Husbom. Tidigare var det ofta pedagoger som själva ville

ta över och sökte sig till oss. Ibland var det kommuner som ringde och ville ha in anbud. I dag blir vi kontaktade av byggbolag som ska bygga nya områden med ett antal lägenheter och vill att vi ska starta skolor där. Det är ju jättekul!

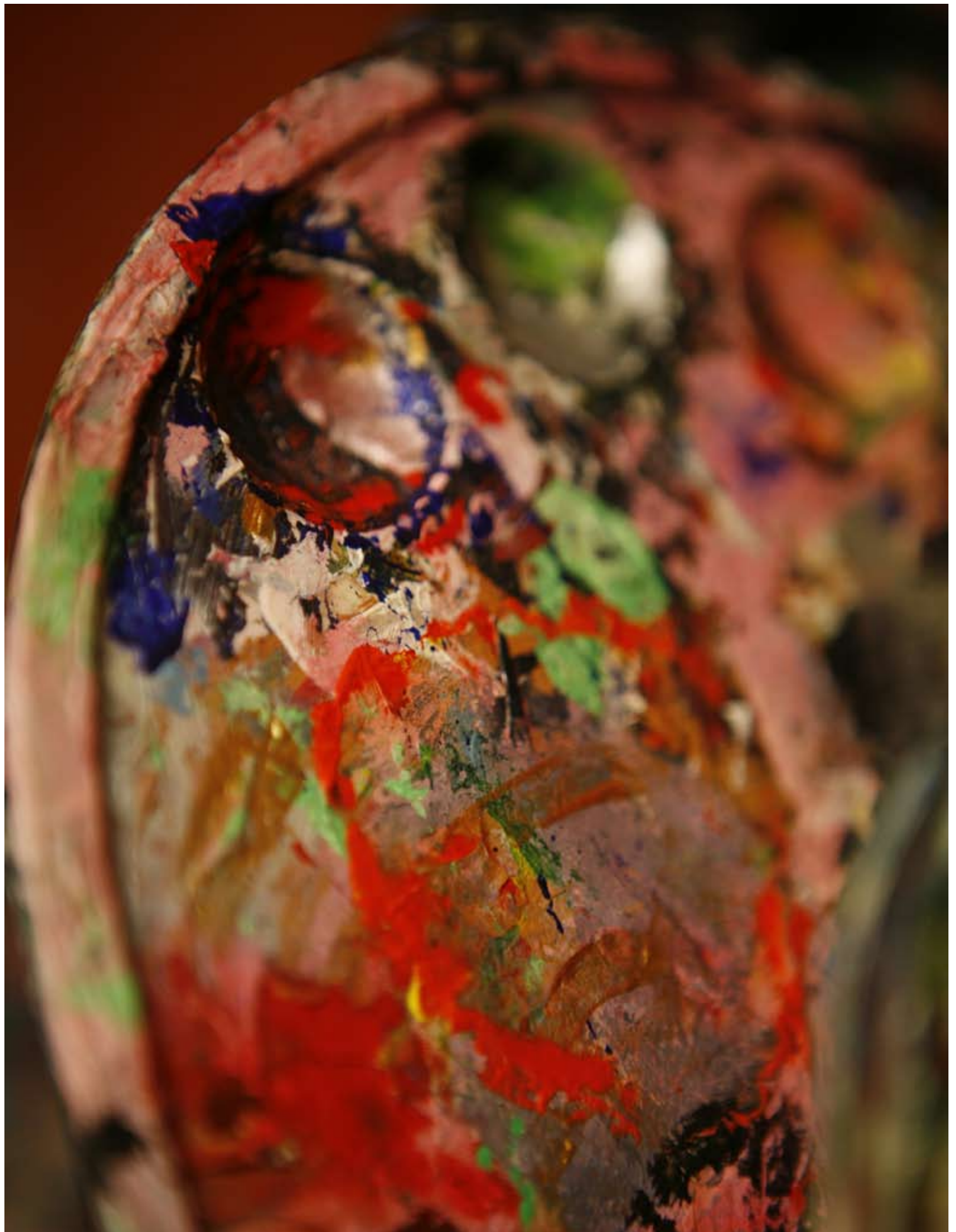
För pedagogerna innebär friskoleformen en större frihet att driva en pedagogisk linje, att välja storleken på barngrupperna och vad pengarna ska användas till. Företaget Pysslingen ser till att kvalitetssäkra verksamheten och hjälper till med praktiska saker som man inte ska behöva vara duktig på bara för att man är en god pedagog.

– Det är en känsla av att driva eget, men med företagets trygghet, som Eva Husbom uttrycker det.

Lex Pysslingen

I november 1983 startade Pysslingen Förskolor AB för att utmana det offentliga barnomsorgsmonopolet. Kritiken lät inte vänta på sig och det tog inte lång tid innan riksdagen stiftade Lex Pysslingen som innebar att privata förskolor inte kunde få statsbidrag. Samtidigt visade en opinionsundersökning från SCB att hela 85 procent av

befolkningen tyckte att privata förskolor borde få starta och Pysslingen beslutade att driva försöket vidare. 1985 slöts ett avtal med Nacka kommun om att bygga de två första förskolorna. Därefter dröjde det till 1992 innan barnomsorg i privat regi blev tillåten och friskole-reformen sjösattes. Resten är historia.

Hantverk i kök och klassrum

Afrikasoppa och elefantbröd till lunch. Det märks att Backeboskolan precis har inlett en period med afrikanskt tema. Rosie Häggmark som lagar maten hinner ta en kopp kaffe innan det är dags att duka fram mellis till fritidsbarnen.

– När vi jobbar med olika teman försöker vi involvera maten också. Det är kul. På fredagarna provar vi på mat från hela världen – japanskt, afrikanskt, indiskt...

I matsalen med öppen spis och utsikt över Stockholms skärgård är maten en upplevelse. Att barnen ska få prova på olika smaker märks på alla de små skålar med spännande rörer som Rosie har ställt fram till soppan.

– Man önskar ju att alla barn skulle ha bra mat som inte har stått i flera timmar så att näringen försvinner. Det är de värda.

Det mesta lagas från grunden av ekologiska varor:

– Jag är för stolt för att köpa färdighackad mat, säger Rosie som bakar bröd en gång i veckan och dessutom hinner med att göra födelsedagskola till alla de 150 barnen.

Även om skolan är betydligt större i dag än när man startade 1994 med 13 barn finns den välkomnande hemkänslan kvar. Skolan drivs av en ekonomisk förening där lärare och föräldrar sitter i styrelsen. Den startade också som ett föräldrainslag. Undervisningen utgår ifrån en pedagogik kallad levande verkstad där skapandet är en viktig del i utvecklingen. På Backeboskolan arbetar man ofta utifrån olika teman som vävs in i undervisningen – det kan handla om att tälja träfigurer för att lära sig mer om

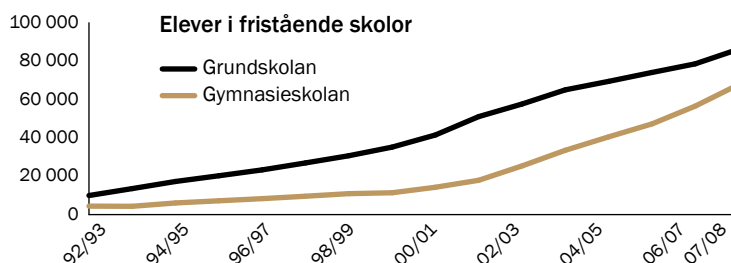

människokroppen eller att tillverka gudamasker för att reda ut den grekiska mytologin.

Projekt Mamma Zebra, som det afrikanska temat döpts till, ska lära barnen om återbruk – att göra nya saker av gamla. Några elever håller just på att lära sig tvinna hopprep av gamla trasor. Innan temaperioden är slut kommer de röda skolhusen att fyllas av elefanter och giraffer i naturlig storlek.

Populärt med fristående skolor

Sammanlagt går i dag 153 945 elever i fristående skolor på grund- och gymnasienivå.

Kunskapsskolan, Kista

Lika skolor – individuell undervisning

Kunskapsskolan Kista har gult och grått klinker på golvet i entrén. Det har Kunskapsskolorna i Borås, Fruängen, och Lund också. Troligen har de dessutom samma teleoperatör. Det finns en tanke bakom det. De stordriftsfördelar som uppstår när inte varje ny skola måste välja färg på väggarna eller utforma lokala betygskriterier frigör tid som kan läggas på undervisning istället. Den är däremot individuellt utformad för varje elev. Fyra årskurser, från sexan till nian, bryts ner till steg – 35 steg för att i slutet av nian uppnå ett MVG i matte, lika många i svenska och så vidare.

På Kunskapsskolan börjar varje morgon med att eleverna ser på nyheterna och diskuterar dem. Sedan är det dags att planera dagen, eller hela veckan om det är måndag.

Martin Magnell som går i nian i Kista berättar om några av sina mål för veckan – skriva en uppgift om svenska statens ekonomi, göra en hemkunskapsuppgift, skriva en berättelse...

– På fredagarna reflekterar vi sedan över veckan. Hur det har gått, vad man kan göra bättre nästa vecka och så vidare, tillägger Martin.

Reidunn Palmkvist som går i samma basgrupp gillar också metoden.

– Alla vet var de ligger och vad de måste jobba med. Behöver man hjälp så går man till en lärare. Blir man klar så får man jobba vidare. Ingen håller en tillbaka.

Den första Kunskapsskolan öppnade 2000. Idag driver koncernen 22 grundskolor från årskurs 6-9 över landet och tio gymnasier med sammanlagt 10 000 elever. 200 av dem går i Kista. Martin bor en bit bort och får åka både tåg och promenera en bit för att komma till

skolan. Men att gå på en ”vanlig” skola närmare hemmet vill han inte:

– Där går ju alla på samma lektion. Då föredrar jag det här eftersom det blir mycket mer individuellt. Schemat är anpassat för var och en och då är det lättare att arbeta. Om man till exempel är duktig på matte så kan man koncentrera sig på SO istället.

Friskolorna blir allt vanligare

Friskolorna blir fler – i dag finns det 635 fristående grundskolor fördelade på 180 kommuner och 359 fristående gymnasieskolor i 99 kommuner. Den allmänna inriktningen blir också allt vanligare. I början av 1990-

talet gick hälften av eleverna i en friskola med konfessionell inriktning eller en Waldorfskola. I dag, 15 år senare, går 84 procent av eleverna i den fristående grundskolan i en skola med allmän inriktning.

På jakt efter ett badhus

Vi utbildar morgondagens ledare, står det på Al-Azharskolans hemsida. Nästan samtliga 540 elever har invandrarbakgrund och läser svenska som andra språk. Men att de här barnen ska ha samma chanser att lyckas som eleverna på vilken skola som helst råder det inget tvivel om.

– Jag vill ju att mina elever ska gå på universitetet, veterinärhögskolan och allt sådant, säger Lina Lundberg som undervisar två fyror i matte och NO. Att de ska bli politiker, poliser, brandmän... ja, vad som helst, så att de också blir en framgångsrik del av samhället. De väljer förstås själva vad de gör, men vi lärare måste ju visa vägen.

Al-Azharskolan grundades 1995 och har en muslimsk profil. Det innebär att eleverna läser arabiska och islam en timme vardera per vecka. Även om det religiösa inslaget inte är särskilt stort räknas skolan som konfessionell. I källaren finns ett bönerum och maten som serveras är halal. Men de flesta lärarna är inte muslimer.

Lina Lundberg menar att det är ett medvetet beslut från skolans ledning:

– Rektorn är tydlig med att det är vår roll att integrera eleverna i samhället. Vi går på Skansen, museer, vi har brevvänner... Vi lärare har en viktig uppgift och det är viktigt att eleverna inte bara träffar lärare med samma bakgrund som de själva.

Skolan växer och har precis flyttat in i större lokaler i Vällingby. Det enda som saknas är ett badhus: för simundervisningen brukar man hyra in sig i en simhall där pojkar och flickor kan bada på olika tider. Idrott är det enda ämnet där pojkar och flickor är i olika grupper så att alla ska ha möjlighet att lära sig simma och vara med på gympan.

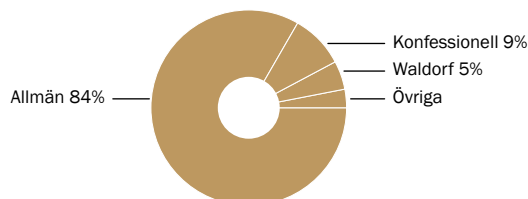

– Många skolor i invandrartäta områden, har svårt att få barnen att simma, här är det något som föräldrarna kräver, berättar rektor Bashir Aman Ali stolt. Om inte den här skolan fanns skulle många inte vara simkunniga. I skolor i Rinkeby och andra områden är det kanske bara 30-40 procent av eleverna som simmar. Här simmar 100 procent!

Konfessionella friskolor

2007/08 fanns det 65 konfessionella grundskolor. De utgör 9 procent av det totala antalet friskolor. Majoriteten av dem har kristen inriktning, ett tiotal har muslimsk/arabisk inriktning.

Andel fristående grundskolor med olika inriktning

I Ur och Skur Utsikten, Lidingö

Från Mulle till miljö

Catarina Olsson drar vant på sig täckbyxorna och vinterkängorna innan hon går ut för att se till några 7-åringar som åker skidor. Hon är rektor för Utsikten på Lidingö. Här går 75 elever, från förskoleklass till femman, i tre små röda trähus med utsikt över Kyrkviken och potatisland inpå knuten. Skolan utgår ifrån I Ur och Skur-pedagogiken. Det hela startade med Friluftsförbundet's förskola Mulleborg, döpt efter figuren Skogsmulle.

– Det handlade mycket om att barn skulle få en känsla för natur och i ett längre perspektiv att koppla det till miljöpåverkan; att vara rädd om naturen med andra ord.

Att värna naturen, miljön och varandra är ledorden. Så småningom kom idén att ta in de tankarna i skolans värld. På Utsikten börjar varje morgon med samling utomhus, i ur och skur. Men också många andra lektioner hålls utomhus. När eleverna i SO ska lära känna sin hemmiljö kan det till exempel ske genom en cykeltur istället för att läsa en bok om Lidingö. Lektionerna om rymden hålls på kvällstid för att eleverna ska kunna studera stjärnhimlen.

I dag finns I Ur och Skur-pedagogiken på 200 olika enheter i landet, de flesta är förskolor. Att barnen har möjlighet att vara ute och röra på sig är förstås en anledning till den växande populariteten, men Sofia Bergner som undervisar på Utsikten har också en annan förklaring:

– Att man arbetar länge med leken inom I Ur och Skur tror jag är en viktig del. Många föräldrar börjar mer och mer förstå att det är viktigt.

När man är ute och rör på sig så mycket behöver man förstås äta ordentligt. Från köket sprids doften av nylagade raggmunkar med stekt fläsk och lingonsylt. Under en köksbänk trängs kåsar och termosar; de dagar det står utflykt på

schemat kan soppan mycket väl lagas i skogen. I möjligaste mån lagas maten av ekologiska råvaror och det som blir över lär sig barnen att kompostera. Om det blir något över:

– Jag älskar raggmunk, utbrister en liten tjej i hästsvans som nyss spänt av sig skidorna.

Skolor med särskild pedagogisk inriktning

Det främsta skälet till att föräldrar och elever väljer en friskola är att den använder sig av en särskild pedagogik. I Ur och Skur är ett exempel. Andra populära pedagogiker i skolan är Reggio Emilia, Montessori och

Freinetpedagogik. Men oavsett vilken profil eller inriktning en fristående skola har följs de nationella kurs- och läroplanerna.

Sverigefinska skolan, Göteborg

Språka på finska

Lektioner på göteborgska och finska. Så skulle man kunna sammanfatta Sverigefinska skolan i Göteborg. Skolan är en av Sveriges sju skolor med finskspråkig inriktning. I Sverige bor närmare 180 000 personer födda i Finland och finska är ett av de största språken om man ser till elever som är berättigade till modersmålsundervisning. Sedan år 2000 är också finska ett av Sveriges officiella minoritetsspråk.

Den Sverigefinska skolan i Göteborg grundades 1993 när de kommunala finska klasser som funnits under 1980- och 1990-talen började läggas ner. Finskspråkiga föräldrar oroade sig för att deras barn inte skulle utveckla sitt modersmål eller kunna prata med sina släktingar i Finland. Därför beslöt ett antal sverigefinska föreningar att gå ihop i en ekonomisk förening och starta en fristående skola.

Vid ingången till Sverigefinska skolan möts besökaren av både ”Tervetuloa” och ”Välkommen”. Lärarna är tvåspråkiga och i korridorerna hörs finska och svenska om vartannat. De allra flesta elever som går här har minst en förälder med finsk bakgrund. I vilken utsträckning de pratar finska i hemmet varierar dock. Därför lär sig eleverna att läsa på det språk de kan bäst – vilket innebär att de flesta i första klass börjar läsa och skriva på finska, med svenska som andra språk från årskurs två. Men i högstadiet sker all undervisning på svenska för att eleverna ska vara förberedda inför gymnasiet.

Men det är inte bara det finska språket som är en viktig del i skolans profil. Att lära sig mer om finsk kultur och historia ingår också. I hemkunskapen lagas finska maträtter och 2009 firas märkesåret 1809 som inledde processen mot Finlands självständighet. I dag sker ett stort affärsutbyte mellan de två länderna. Även i det fallet

kan Sverigefinska skolans elever ha nytta av sin tvåspråkighet.

Paavo Murtonen har fem barn som alla har gått i tvåspråkiga klasser. Två av dem går i Sverigefinska skolan nu. Målet är att de ska vara helt tvåspråkiga.

– Vi har alltid tyckt att det är viktigt för barnen att bibehålla sitt modersmål och det är bra för dem att kunna prata så många språk som möjligt. Språkkunskaper är aldrig bortkastade. Vår äldsta dotter har faktiskt två gånger fått jobb tack vare att hon har kunnat finska.

Skolor med språklig profil

Tidigare räknades skolor med språklig/etnisk profil som en egen kategori bland de fristående skolorna. I dag klassificeras de som skolor med allmän inriktning. Det finns ett 30-tal skolor som har språklig profil.

Undervisningsspråken är förutom finska, bland annat engelska, tyska, franska, arabiska och estniska. Vissa av dessa är rena språkskolor, andra har också en kulturell profil.

Vittra vid Gerdskan, Alingsås

Individuell utveckling från 1-16 år

– Tanken var att alla Sveriges elever en gång skulle få en individuell utvecklingsplan. Det handlade om skolutveckling, berättar Marie Haga, skolchef på Vittra vid Gerdskan i Alingsås, om varför den första Vittra-skolan grundades 1993.

I dag finns det ett 30-tal Vittraskolor från Malmö i söder till Östersund i norr med sammanlagt närmare 8800 elever. Vittra vid Gerdskan är inne på sitt sjunde år och har 375 elever.

Att varje elev ska få möjlighet att utvecklas och lära sig i en takt och på ett sätt som passar just den eleven är en bärande idé i hela Vittras koncept. Eleverna sätter, med hjälp av pedagoger, upp mål i olika ämnen för vad de ska uppnå under arbetsdagen, veckan och så vidare.

Åldersblandade grupper möjliggör sedan att undervisningen kan anpassas utifrån varje elev. En sjundeklassare som är stark i ämnet svenska kan läsa det med åttorna. I Vittra vid Gerdskan finns hela grundskolan, förskoleklass och även förskola. Det märks tydligt i de öppna lokalerna. Den som ser ut över de ljusa rummen kan få syn på en grupp tonåringar som sitter och arbetar vid några datorer, lite längre bort har några 3-4-orsamlats runt ett bord med sina svenskböcker och bakom en glasvägg skymtar en förskoleklass i färd med att utvärdera arbetsdagen.

Inte minst i matsalen blir kontrasterna tydliga menar Marie Haga.

– Det är ju så härligt när man ser de riktigt små barnen som troppar in i matsalen och så kommer en nia med färgat hår och nästan snubblar över de små – vilka möten och intressanta samtal det uppstår.

För att det ska fungera lär sig eleverna tidigt att ta hand om både varandra och skolmiljön. Ann-Sofie Johansson undervisar i svenska, men

även i social och emotionell träning som också finns på schemat.

– Vi ser mycket till hela barnet, inte bara kunskapen. Det handlar om personlig utveckling också. Som att få redskap hur man lär sig – vad funkar bäst för mig? Det är ju det som är viktigt i livet. Får jag redskap för hur jag lär mig så klarar man sig både i högre studier och efter skolan.

Friskolekoncerner

Vittraskolorna ingår i AcadeMediakoncernen. Andra stora huvudmän som äger friskolor är Kunskapsskolan, Baggium, Pysslingen, John Bauer och InfoKomp. En koncern som driver många skolor kan skapa stordrifts-

fördelar genom att till exempel sköta praktiska rutiner som el/tele och löneadministration centralt. På så sätt frigörs resurser som kan användas till undervisning och skolutveckling.

Transtrands friskola, Torsby

Vid Klarälvens strand

Alldeles intill Klarälven, inte långt från Branäsberget, ligger Transtrands friskola i norra Värmland. "Transtrands skola 140 år" står det på en skylt vid infarten. Skolan är gammal – det har redan gått tre år sedan jubileet – och samtidigt nästan ny.

År 2004 bestämde Torsby kommun att skolan skulle läggas ner. Kommunen hade dålig ekonomi och tyckte inte att det var lönt att fortsätta driva skolan. Men föräldrarna hade en annan uppfattning. Att barnen, från sex år och uppåt, skulle ta sig till Syslebäck ett par mil bort var inget lockande alternativ. Istället bestämde man sig för att starta en förening som kunde ta över och fortsätta skolverksamheten.

Skolan i Transtrand är inte unik. Bara under åren 2002-2006 lade mer än var tionde skola i glesbygden ner och det finns fler exempel på fristående skolor som startat när den kommunala skolan lagt ner: Hietaniemi friskola i Övertorneå, Älghults friskola i Uppvidinge och Ambjörby friskola, också den i Torsby, för att nämna några.

Hösten 2007 kunde så den nygamla Transtrandsskolan slå upp portarna. Men lätt har det inte varit. Skolverket gav visserligen klartecken från början. Men beslutet överklagades av Torsby kommun inte mindre än fyra gånger – med avslag varje gång – vilket gjorde att friskolan till en början stod utan både pengar och lokal. När man äntligen fick flytta in i den gamla byggnaden var det med bänkar och böcker som skänkts eller köpts in med insamlade medel.

Till slut avstod kommunen från att överklaga beslutet till sista instans – skolan får vara kvar.

Rektor Ingrid Elmgren är lättad över att lärare och elever äntligen ska kunna få lägga all energi på undervisningen.

– Det är naturligtvis en jättelättnad att allt är klart. Nu pustar vi ut för att orka bygga upp något för framtiden.

Lärare och elever ser nu fram emot att kunna fokusera på undervisningen och att utveckla sin profil – hembygd och friluftsliv.

Men drömmen är att ha råd att renovera köket. Om bara stekbordet och ugnarna från 50-talet kan bytas ut så kommer köttbullarna att lagas med utsikt över Branäsbergets slalombackar. Då slipper också skolmaten i Transtrand de långa transportererna.

Skola i glesbygd

Antalet friskolor ökar varje år. Men det totala antalet skolor är faktiskt färre idag än för tio-femton år sedan. Under 1990-talet skedde en kraftig minskning av skolor i gles- och landsbygd som har fortsatt under 2000-talet, även om utvecklingen planat ut något.

Mest märks det i glest befolkade områden där många så kallade byskolor har fått lägga ner. Att föräldrar och lärare tar över och driver skolan i fristående form ger en möjlighet för barnen att gå kvar i samma skola och slippa långa resor.

Att hitta elevernas styrkor

– Det är helt naturligt för oss att vissa elever inte kan äta blandad mat. Det är sådant man inte tänker på i en vanlig skola, säger rektor Gun-Marie Jaråker-Wicksén.

Att Svenskolan är helt inriktad på barn med autism och autismliknande tillstånd märks in i minsta detalj. Alla skolans 75 elever har någon form av autism eller Aspergers syndrom.

Skolverksamhet har bedrivits i lokalerna sedan 60-talet – då var det landstinget som var huvudman, men när särskolan kommunaliserades så bildades Svenskolan som fristående skola av företaget Utvecklingspedagogik Sverige AB. Idag har Svenskolan både grundskola och särskola. Med 65 anställda är det en personaltät skola och klasserna är små – bara 4-7 elever i varje.

– Hela vår verksamhet är byggd kring elever med annorlunda inlärningsstil och tänkande, säger Gun-Marie Jaråker-Wicksén.

– Alla som jobbar i det här företaget har den inriktningen – från vaktmästare och fastighets-skötare till pedagoger. Ska skolgården renoveras, vilket vi nyligen gjort, så är det fullständigt självklart att vi utgår ifrån vad våra elever behöver för att trivas och utvecklas så mycket som möjligt.

Den ljusa gymnastiksalen är också nyrenoverad och anpassad utifrån elevernas behov. Hinderbanor och klättervägg är populärt på idrottstimmarna. En elev älskar boxning – det syns tydligt på munderingen – och väntar ivrigt på att få hissa ner den nya sandsäcken.

Skolan har arbetat fram en egen metod som kallas Svedenpedagogiken. Det handlar om att skapa tydliga strukturer för barnen att arbeta inom, till exempel individuellt dagsschema och

arbetsordning, i kombination med social träning. Läsåret är fullt av aktiviteter där eleverna övar sig i sådant som kan vara svårt för barn med autism. Till exempel idrottstävlingar och lilla melodifestivalen, där eleverna får uppträda inför publik och lära sig att inte alla kan vinna, och café en gång i veckan, där man får träna på att stå i kö och välja. Dramalektioner och musikterapi är andra delar i den sociala träningen. Livskunskap finns som ämne på schemat.

– Vi hittar elevernas styrkor och försöker utveckla dessa, istället för att se elevens problem, säger Gun-Marie. Alla våra elever har behov av särskilt stöd och vi koncentrerar oss på elevernas möjligheter. Den här skolan är ju till för dem.

Barn med behov av särskilt stöd

Det finns ett 40-tal friskolor med särskoleverksamhet på grundskolenivå och drygt 20 som bedriver gymnasiesärskola. Dessutom finns det ett antal skolor för barn med särskilda behov, till exempel barn med astma/allergi, språk- och hörselproblem och ADHD. Kommuner ska ge bidrag till friskolan på samma grunder som man ger stöd till eleverna i den egna hemkommunens

skolor. I vissa fall kan dock en kommun neka att betala en fristående skola bidrag för särskilt stöd och då har friskolan rätt att tacka nej till att ta emot en elev med stödbehov. Friskolans möjlighet att säga nej till att ta emot en elev med ett omfattande stödbehov är således ett resultat av att kommunen väljer att inte skjuta till de resurser som krävs.

Här är utbildningen ett säkert kort

Måndag morgon. Årskurs 2 på Säkerhetsgymnasiet har rollspel på schemat. Någon agerar butikskontrollant, en annan snattare och en tredje kassör. Det är en övning i verbal konfliktträning, att lösa en konflikt utan att hamna i en våldssituation.

Säkerhetsgymnasiet startade 2003 på initiativ från Bevakningsbranschens Yrkes- och Arbetsmiljönämnd (BYA), en ideell förening med representanter från både bevakningsföretagen och Transportarbetarförbundet, för att täcka det stora rekryteringsbehov som finns i branschen.

– I våras upptäckte vi att det nästan var slagsmål om eleverna. Något företag var besviket för att det var färre som hade sökt arbete hos dem än hos ett annat företag, säger Anna Maria Landewall, på Säkerhetsgymnasiet. Våra elever är ju värda ganska mycket. Att ta någon från gatan och utbilda kostar cirka 100 000 för ett bevakningsbolag.

– Ja, att anställa tio av våra elever är en besparing på en miljon, tillägger rektor Michael Evestedt.

Utbildningen som har cirka 170 elever är ett specialutformat program med säkerhet i olika former på schemat. Kurserna är hämtade från el- och omvårdnadsprogrammen. Dessutom har man lagt till en femtedel kurser i det egna ämnet säkerhetskunskap.

När eleverna utexamineras har de yrkesbehörighet som väktare, skyddsvakt och flygplatskontrollant. Att senare söka till polishögskolan är något som många elever hoppas på.

Men tanken är också att eleverna på sikt ska kunna bli säkerhetschefer i företag. Syftet är att tillföra kompetens till säkerhetsbranschen. Det behövs intygar Anna Maria Landewall, som själv

har varit både väktare och fackligt aktiv och som idag ansvarar för kontakterna mellan Säkerhetsgymnasiet och säkerhetsbranschen.

– Den vanliga väktarutbildningen är ju bara två veckor.

Här utbildas eleverna under tre år och skolan har lika lång tid på sig att både kolla upp eleverna juridiskt och se hur de fungerar i olika situationer. Att arbetsgivare och fackförbund startar gymnasieutbildningar tillhör inte vanligheterna men samarbetet är helt logiskt, menar Michael Evestedt:

– Företag och facket har ju samma mål – att trygga jobben, öka kompetensen och statusen samt att se till så att man får en vettig löneutveckling i branschen.

Specialutformat program

I ett specialutformat program har karaktärsämnen från olika program kombinerats för att skapa en särskild profil. Kärnämnen ingår dock alltid i ett specialutformat program, som i nivå motsvarar ett nationellt program och ger grundläggande behörighet till högskola. En fri-

stående skola kan också ha egna kurser, som Säkerhetsgymnasiets ämne säkerhetskunskap, för att ge en särskild profil åt ett program. De specialutformade programmen står för nästan hälften av elevökningen i fristående gymnasieskolor de senaste fem åren.

Växjö Fria gymnasium, Växjö

Med företagsamheten i väggarna

När Volvo flyttade ur sina lokaler i centrala Växjö flyttade Växjö fria gymnasium in. Det är talande att man huserar i före detta kontorslokaler.

– Skolan är en arbetsplats, säger Thomas Denward, en av skolans grundare bestämt.

Den fysiska miljön har också betydelse för utbildningen. En stor del av skolarbetet sker i små kontor där eleverna har egna arbetsplatser. Skolans historia är även den en studie i företagsamhet. Växjö Frias andre grundare, Claes Bromander berättar:

– Thomas och jag har jobbat inom vården. Vi är sjuksköterskor och vårdlärare i botten. Men vi tyckte att det gick att göra något bättre och skarpare än de vårdutbildningar som fanns. Därför startade vi ett omvårdnadsprogram med 34 elever hösten 2001.

Året efter köptes den fristående Växjö internationella skola upp. Det resulterade i att gymnasieskolan fick tre program – omvårdnad, samhällsvetenskap och natur – som sedan specialutformats med inriktningarna ekonomi, medicin och idrott. I dag närmar sig elevantalet 500. Men det finns planer på att växa ytterligare, inte minst genom att bredda programutbudet.

Att handlingskraftigheten och kreativiteten smittat av sig på eleverna är tydligt. Ines Micanovic, 18 år, är elevrepresentant i skolans styrelse och läser naturvetenskap med inriktning mot ekonomi. När hon funderar över vad hon vill göra efter gymnasiet ter sig ingenting omöjligt:

– Det finns så mycket som är kul. Företagande, ekonomi... det vore spännande att bli

journalist... Man ändrar sig ju i den här åldern. Varje dag vill man bli något nytt och här finns möjligheten att hoppa in på en kurs som man känner att man saknar. Det kan bli tuftt att börja läsa till exempel mer avancerad matte. Men det är möjligt.

För den som funderar på att starta eget finns ju dessutom förebilderna i huset menar Ines:

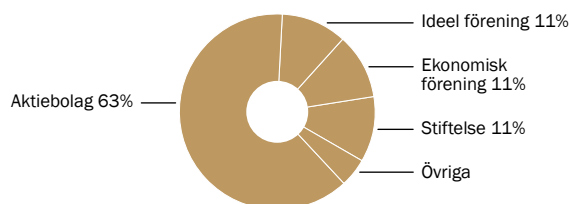
– Vi arbetar med Ung företagsamhet och här har vi ju två personer som har startat ett företag med 40 anställda och 500 elever. Då blir man ju nyfiken på hur det gick till.

– Det är väl en naturlig del i vår skolkultur, att allt är möjligt, instämmer Claes Bromander. Att man ska våga pröva nytt.

Olika driftsformer

De flesta friskolor drivs liksom Växjö Fria gymnasium i aktiebolagsform. Men ideell/ekonomisk förening och stiftelse är också vanliga driftsformer.

Huvudmannaform fristående skolor

Från tryckpress till TV och turism

Grafiskt utbildningscenter AB (GUC) i Uppsala är något så ovanligt som en kommunal friskola. Det hela började i slutet på 1980-talet när tryckeribranschen i trakten upplevde ett behov av arbetskraft. De tog initiativet att i samarbete med kommunen starta ett företag som drev en gymnasieskola med medieutbildning. Den utgör i dag ena halvan av GUC. 1997 tillkom så en friskoledel som i dag har sju specialutformade program – allt ifrån design och journalistik till turism och eventteknik.

Anna Lindberg är en av de cirka 1000 eleverna och läser grafisk kommunikation.

– Jag vill jobba på reklambyrå. Men jag tänker läsa vidare på universitetet först.

Här finns både högskoleförberedande och mera yrkesinriktade program. Det praktiska hantverket varvas med teori. De gamla tryckpressarna finns kvar, även om datorer blivit ett allt viktigare verktyg i utbildningarna. Genom samarbetet med företag inom olika mediebranscher har skolan kunnat bygga upp en TV-studio, fotolabb, filmutrustning, designateljé och mycket mer. Skolans bredd och den avancerade utrustningen har stora fördelar menar Anna Lindberg.

– Här finns allting. Om man har en idé och vill göra till exempel en bok, så finns möjlighet att ta fram och trycka en färdig produkt.

En rad företag bidrar också, förutom med praktikplatser och värdefulla kontakter inför framtiden, med kvalificerade uppgifter, berättar Karin Schön som undervisar i mediekommunikation.

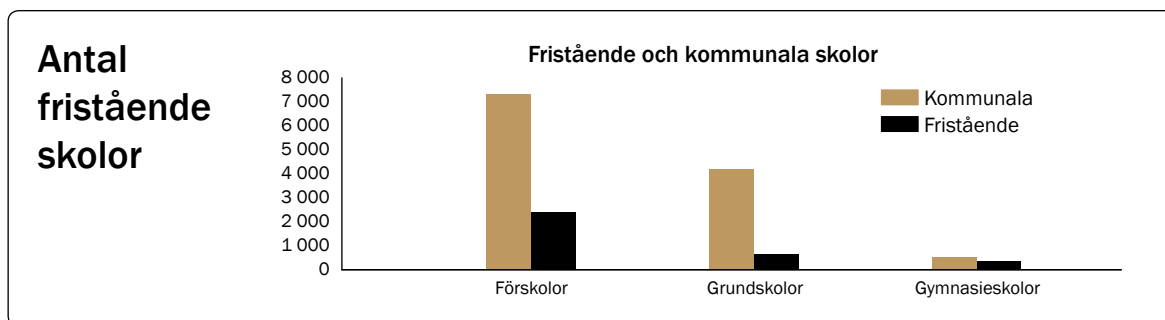
– Vi har samarbete med en reklambyrå som har gett eleverna uppgifter och förra året fick vi ett uppdrag från ISAF. De gör en publikation

efter varje mission. Då lade vi in det i undervisningen – att göra layout, bilder... allt. Det var en hel klass som arbetade med det.

De specialutformade programmen skapar en flexibilitet och möjlighet att förändra utbildningen i takt med att arbetsmarknaden ändras. Där är också driftsformen, med ett antal företag som delägare i utbildningen, avgörande menar Lars-Göran Nyström som är VD i företaget.

– De är delansvariga i vilka utbildningar vi har och de vet vad ungdomarna behöver kunna när de kommer ut. Deras intresse är ju att få bra medarbetare i framtiden.

Källor

Att mäta skolors relativa effektivitet (2005). Skolverket, Stockholm.
www.skolverket.se

Friskolorna och framtiden – segregation, kostnader och effektivitet (2007).
Lindbom m fl, Institutet för framtidsstudier, Stockholm
www.framtidsstudier.se

Friskolorna omsätter 10,7 miljarder (2008-10-27). Rapport, Sveriges Television.
www.svt.se

Friskolorna är bäst i klassen (2006). Laurent, Birgitta, Svenskt Näringsliv, Stockholm.
www.svensknaringsliv.se

Provbetyg – Slutbetyg – Likvärdig bedömning? (2007). Skolverket, Stockholm.
www.skolverket.se

Pysslingen 1984-1997 (2006). Pysslingen Förskolor och Skolor AB, Stockholm.
www.pysslingen.se

Skolinspektionen
www.skolinspektionen.se

Skolverket
www.skolverket.se

Sveriges gles- och landsbygder 2007 (2007), Glesbygdsverket, Östersund.
www.glesbygdsverket.se

Sveriges unika friskolor (2005). Hellman, Jonas, Stockholm.
www.almega.se

